

AHMED RESMÎ EFENDİ'NİN EFLAK COĞRAFYASI*

Cengiz Orhonlu

XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihi bol malzemeye sahip olmasına rağmen araştırmacıların az ilgi gösterdiği bir devredir. Oysa ki XVIII. yüz yıl gerek çeşitli konularda yazılmış eserler bakımından, gerekse arşiv malzemesi bakımından gayet zengindir. Bunun belirtilerini coğrafya sahalarında da görmek mümkündür. XVIII. yüzyılın bir diğer özelliği de, Osmanlı-Türk kültürüne yabancı unsurların, yâni batı kültürünün cemiyet içine girmeye başlamasıdır; bu gelişme, gittikçe yoğunlaşarak, aynı yüzyılın sonlarında devletin devamının mümkün olabilmesi için bir nizam-ı cedid hareketine ulaşmıştır.

Türk kütüphanelerinin tasnifleri devam ettikçe çeşitli ilim sahalarına ait yeni eserlerle karşılaşmak mümkün olabiliyor. Bu durumu coğrafya sahasında da görmek mümkündür; coğrafya sahasında evvelce mahdud sayılan eser sayısı, kütüphanelerin tasnifleri ilerledikçe zenginleşmiş ve eserlerin sayıları hakkındaki eski kanaat yavaş yavaş değişmeye başlamıştır.

XVIII. yüzyılda Osmanlı coğrafyasının iki ekol halinde faaliyet gösterdiği görülmektedir. Birincisi, geleneksel islâm coğrafya telâkkisine ait olan, yâni Ptolemeos (Batlamyos) coğrafyasına bağlı dünyanın kâinatın merkezi olduğuna dayanan ekol. Diğeri, devri için yeni sayılacak olan güneşin kâinatın merkezi olduğuna dayanan Copernic'in ortaya attığı telâkkinin takipçileri. Bununla beraber bu sonuncu coğrafya telâkkisi bir yüzyıla yakın gecikme ile Osmanlı cemiyetinde görünmeye başlamıştı. Bu hususta Şamlı Ebu-bekir bin Behram'ın coğrafyaya dair bıraktığı çeviri eserin büyük rolü ol-

* 8 Eylül 1974 de Bükreş'te toplanmış olan III. Milletlerarası Güney-Doğu Avrupa Tetkikleri Kongresi'ne sunulmuş bildirinin türkçe metnidir.

muştur¹. İbrahim Müteferrika Kâtib Çelebi'nin *Cihannüma* adlı eserini yayınlarken Anadolu'ya ait bir takım bilgileri Ebubekir bin Behram'ın tercümesinden nakletmiştir. Eserin başında kâinat sistemlerine ait Tycho Brahe ve Copernic sistemlerinden bahsetmiştir. XVIII. Yüzyılda yeni coğrafya telâkkisine dayanarak eser ve risale kaleme alanlar gene de ihtiyatkâr ifadeler kullanarak gelenekçileri tahrik etmemeye dikkat etmişlerdir. Bu sebeble olsa gerektir ki Osmanlı yazarları arasında coğrafya sahasına dair eser yazarların bir kısmı polemiğe girmemek için memleket coğrafyası, bugünkü deyim ile mevziî coğrafyaya daha rağbet etmişlerdir. Bununla beraber bu tip eserlerin modern araştırmacıların işine daha yaradığına işaret edilmelidir. Tesbit edilebildiğine göre XVIII. yüzyılda genel bir Avrupa coğrafyası denebilecek eser 1725-1726 tarihlerinde kaleme alınmış olan *İcmâl-i ahvâl-i Avrupa* adını taşımaktadır². 1750 de kaleme alınmış olan bir diğer eser genel bir coğrafya olup, Bartınlı İbrahim Hamdi'ye ait telif bir eserdir³. Coğrafya'nın çeşitli sahalarına ait XVIII. yüzyıla ait eserler bunlardan ibaret değildir. Burada yalnız tebliğimizin yazıldığı yüzyıla ait olduklarından dolayı bir kaç misal verilmiştir; burada bahis konusu etmek istediğimiz Eflak'ın coğrafyası ile ilgili olan eserdir. 1760 da kaleme alınmış olan bu eser dışında daha evvelki tarihlerde Eflak hakkında kaleme alınmış müstakil bir eser veya risale şimdilik bilinmemektedir⁴. Eflak coğrafyası Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesi'nde 445 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

1 Eseri *Coğrafya-yı kebir, coğu zaman Nusretü'l-islâm ve's-sürûr fi terceme-i atlas mayor* diye bilinir. Eserin aslı latince olup, Hollandalı Wilhelm ve Joan Bleau adlı bir baba oğula aittir. Eser ilk defa 1662 de Amsterdam'da *Atlas major seu cosmographia blaeuiana qua solum, salem, côleum accuratissime describuntur* adı ile yayınlanmıştır. Tercüme 1685 de tamamlanmıştır.

2 Eserin tercüme olduğu anlaşılmaktadır. Güzel bir neşihle yazılmış olan eser, küçük boydadır. *İcmâl-i ahvâl-i Avrupa*, eserin 20 yaprağını işgal etmektedir. Onu takiben 37 nci yaprağa kadar gene bir tercüme olan ve coğrafya ilminin faydalarından bahseden bir başka eser bulunmaktadır. Bunun da arkasında *İcmâl-i ahvâl-i cezire-i Malta* (yp. 38 a-39 a) adlı anonim bir kısım olup, daha sonra Hezarfen Hüseyin Efendi'nin eserinden (*Tenkihü't-tevârih* olmalı) alınmış olan *Zıkr-i ahvâl-i cezire-i İkrıtış* (yp. 39 a-40 b) gelmektedir.

3 Bu eser ve yazarı için bk. Cengiz Orhonlu, *XVIII. yüzyılda Osmanlılarda coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlas'ı*, *Tarih Dergisi*, 19 (İstanbul 1964), s. 115-140.

4 Buğdan, Eflak, Bucak ve Kırım'dan bahseden anonim bir eser daha vardır (bk. G. Flugel, II, 1283). Fakat bu eserin mahiyeti tam olarak tesbit edilememiştir.

I. Eserin yazarı: Yazar kendisini «Giridî Elhac Ahmed Efendi» diye tanıtmaktadır⁵. Eserin ikinci kısmını teşkil eden emir ve talimatname şeklindeki çeşitli belgelerde de aynı şekilde zikredilmektedir (yp. 30 a, 38 b, 42 b, 44 a, 48 b, 53 b). Bu isim o devirde devletin dış politika meselelerinde daima hatıra gelen bir şahsiyeti, yani Ahmed Resmî Efendi'yi hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi Ahmed Resmî Efendi, Girid'in Resmo kasabasında doğduğu için resmî lâkabı ismi ile birlikte söylenir ve yazılırdı. Kendisi de yazmış olduğu eserlerde ismini «Ahmed Resmî» olarak kaydetmiştir. Fakat bazı yerlerde ona sadece Giridî Ahmed Efendi dendiğini de ifade etmek lâzım gelir.

Ahmed Resmî Efendi yukarıda da zikr edildiği gibi XVIII. yüzyıl Osmanlı devlet ve siyaset adamlarındandır. Divan kalemlerinden birinde çalışırken Reisülküttab Tavukçu Mustafa Efendi'ye intisab etmesi ile mesleğinde süratli bir şekilde yükseldiği görülmektedir. İşgal ettiği yeni mevki ve memuriyetlerde aynı zamanda kabiliyetli olduğunu da gösteren Ahmed Efendi bunun sonucunda 1757 Ekim ayında Avusturya'ya elçilik görevine tayin edilmek sureti ile görev almıştır. Bu elçilik sırasında gördüklerini bir sefaret-nâme şeklinde⁶ kaleme alan Ahmed Resmî, 1758 de geri döndükten sonra Divan-ı Hümayun'daki bazı kalemlerin âmirliğini yaptı. 1763 Mayıs'ında Prusya kralı nezdine Prusya'ya elçilik ile gönderildi⁷. Bu görevi takiben Tersane emini (1767), Ruznamçe-i evvel (1768), sadaret kethüdası (1769) oldu. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşını sona erdirmek için toplanan Küçük Kaynarca sulh müzakerelerinde⁸ birinci murahhas olarak çalıştı. Bunu takiben Matbah emini, defterdarlık gibi birtakım görevlere birbirini takiben tayin edildi; Ahmed Resmî Efendi 1783 de vefat etmiştir.

5 «İş bu rûkûmu'l-hurûf aceze-i müderrisinden Giridî Elhac Ahmed Efendi kulları...» (yp. 5 b).

6 *Nemçe sefaret-nâmesi*, İstanbul 1888.

7 *Prusya sefaret-nâmesi*, İstanbul 1827.

8 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşını anlatan *Hülâsatü'l-ittibâr* adlı eseri 1268 ve 1307 yıllarında İstanbul'da iki defa basılmıştır.

9 Ahmed Resmî Efendi, biyografi sahasına ait bazı eserlerin de yazarıdır. Bunlardan Osmanlı bürokrasisi için kıymetli bir malzeme teşkil eden Reisülküttabların hal tercemelerinden bahseden *Halifetü'r-rüesa* adlı eser 1296 da İstanbul'da basılmıştır. *Hamiletü'l-küberâ* adlı eseri kızlarağalarının hayatlarından bahsetmektedir. Sonuncu eser henüz basılmamıştır (bk. F. Babinger, *Ahmad Resmî*, EI).

Eflak hakkında yazılmış olan bu eserin yazarı olarak Ahmed Resmî Efendi'nin gösterilmesine diğer bir delil de bu zatın coğrafya ilmine büyük ilgi göstermesi ve *Coğrafya-yı cedid* adı altında bir diğer eserin sahibi bulunmasıdır¹⁰. Bu devirde devletin dış politikası ile ilgili ve bu sahada tecrübe sahibi aynı zamanda coğrafya ilmine de ilgi gösteren başka bir şahıs mevcut değildir. Bununla beraber Ahmed Resmî Efendi'nin biyografisini yazan eserlerde onun eserleri kaydedilirken ne Eflak coğrafyası ve ne de *Coğrafya-yı cedid* zikredilmemektedir¹¹.

II. E s e r : Eserin ismi yeni yayınlanan katalogda *Eflak ve Buğdan Hakkında* olarak kaydedilmiştir. Bu hatalıdır; eserin bizzat tetkiki de bunu ortaya koyduğu gibi, eserde de böyle bir kayıt yoktur. Bu bakımdan eserin ilk tanıtılışı, yanlış dahi olsa, yayınladığı katalog vasıtası ile Fehmi Edhem Karatay tarafından yapılmıştır¹². Daha sonra bir yazımızda bu eserin ismini zikretmiş mahiyetini belirtmeye çalışmıştık¹³.

Eserin tamamı 58 yapraktır. Eser memleketin bir nevi mevzî coğrafyası olmakla beraber, yazıldığı zamana ait tarihî olayların belgesi vasfını da haizdir (bk. Ek 1). Bu bakımdan eser iki kısımdır: 28 yaprağı Eflak coğrafyası adlı risâleye ait olup ikinci kısmı Eflak nizâmını iade ile görevli olan kimselere ait belgeleri ihtiva etmektedir. Bu son kısımdaki belgeler incelendiği zaman, coğrafya risalesindeki bir kaç kaydında yardımcı ile eserin yazılış sebebi ortaya çıkmaktadır. Tesbit edilebildiğine göre, eserin Türkiye'de şimdilik bir nüshası mevcuttur¹⁴. Yalnız son zamanlarda Prof. M. Gubağlu Ka-

10 Eserin güzel bir nüshası Hüsrev Paşa Kütüphanesi'ndedir.

11 Meselâ bk. F. Babinger, *Ahmad Resmî*, EI.

12 *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1969, c. 1, s. 459.

13 XVIII. yüzyılda Osmanlılarda coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası, *Tarih Dergisi*, 19 (1964), s. 115 not 1.

14 Türkiye'deki nüsha Hazine kütüphanesindedir (nu. 445). Eserin tavsifi şudur : 58 yp.; her sahifede 21 satır, vişne çürüğü deri cilt. Eserde istinsah kaydı yok. Fakat Evâil-i Rebiülevvel 1174 de yazıldığı anlaşılıyor. Eser müellif hattı olmasa bile yazarın zamanında yazıldığı izlenimini vermektedir.

Bu nüsha Celil Cice adlı öğrenci tarafından 1970 de mezuniyet tezi olarak hazırlanmıştır (bk. Celil Cice, *Eflak Coğrafyası*, Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri, nr. 1553).

las (Galati) kütüphanelerinde bu eserin iki ayrı nüshasını bulmuş ve bunları 1974 de bir makale ile tanıtmıştır¹⁶.

A — Eserin yazılış sebebi: Osmanlı devletine tâbi bir beylik olan Eflak sınırlarına dahil bazı topraklar (bk. Ek 1), Osmanlı devleti tarafından verilmiş ahidnamelere aykırı olarak doğrudan doğruya devlete tabi bazı askerler ve ziraat ile meşgul kimseler tarafından işgal edilmiş ve bu devlet tarafından da tecavüz, eşkiyalık olarak vasıflandırılmıştı¹⁶. Bu tecavüz keyfiyeti Eflak voyvodası İskerlet-zâde Ligor tarafından devlete aksettirilmişti. Bu mes'elenin daha gerilere gittiği konuya ait belgelerin tetkik edilmeleri ile anlaşılmaktadır. İstanbul'un zahiresi Eflak taraflarından temin edildiğinden bu konuda herhangi bir aksaklığa meydan vermemek için bir tahkikat komisyonu teşkiline karar verildi. Bu tahkikatın yapılmasına Giridî Elhac Ahmed Efendi memur edilmişti. Bununla beraber daha evvel bu mes'ele için Osman Çavuş adında bir kimse memur edilmişti (bk. Ek 2); Ahmed Efendi'nin tayin edilmesinden Osman Çavuş'un başarılı olamadığı anlaşılmaktadır¹⁷.

Konu ile ilgili görülebilen belgeler 1756 da başladığına göre ahidnâmenin ihlâl edilmesi ve Eflak nizamının bozulması vakiasının daha gerilere gitmesi icab etmektedir. Bu husus konumuzun dışında olduğu için üzerinde durulmayacaktır. Belgelerden öğrenildiğine göre, bir müddetten beri Eflak'ın karşısına isabet eden Tuna sahillerinde oturanlar, özellikle Fethü'l-islâm voyvodası ve ona tâbi olanlar, Eflak topraklarına nüfuz ederek bir takım emlâk ve araziye zorla ellerine geçirerek oralarda odalar ve kışlaklar ihdas etmişlerdi. Bu sebeple o bölgelerde ziraat eden Eflak reayası güç bir duruma düşerek, perişan olmuşlardı. Onların durumlarını müteaddit kereler Eflak voyvodasına ve hatta İstanbul'a aksettirmeleri bir süre sonra semeresini vermiş ve bu konu tahkik edilmeye başlanmıştır. Yukarıda zikredildiği gibi bu hususta daha evvel girişilen tahkikat başarı ile sona ermedi. Bu sefer Giridî Elhac Ahmed Efendi tahkike memur edildi, maiyetine Turnacı-başı

15 *Doua manuscrise Turcești de Ahmed Resmi Efendi in Biblioteca «V-A-Urechia» din Galati privind Tarile Romane, 100 de ani de la înfiintarea primei biblioteci publice din judetul. Galati, Galati 1974, s. 133-134.*

16 «Memleket-i Eflak ve Kara Eflak'ın eşkiyadan tathiri ve tanzifi ve reayasının asayiş ve te'minleri için...» (Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü, *Romanya Defteri*, nu. 77/1, s. 151).

17 *Romanya Defteri*, nu. 77/1, s. 140; belgenin tarihi Evâil-i Ramazan 1171.

Hüseyin Ağa mubaşir olarak katıldı, ayrıca Dergâh-ı âli kapıcı başlarından Mehmed Ağa da tayin edildi¹⁸. Ahmed Efendi, Eflak topraklarını Fethü'l-islâm karşısına isabet eden yerlerden başlayarak, memleketin kuzey-doğu'sunda İbrail'e kadar tetkik ederek Eflak ahalisi ve boyarlarından zorla alınan arazi, emlâk, otlak ve tarlaları mütegalibelerin ellerinden alarak asıl sahiplerine intikal ettirmiştir (bk. Ek 3). Bu hususda kendisine şüphesiz Eflak beyliğinin kayıtları da yardımcı olmak üzere verilmiş olmalıdır. Ayrıca bazı askerler ve diğer mütegalibe tarafından ihdas edilmiş olan kışlak ve çiftlikler de yıkılmak üzere bir karara varmıştı (bk. Ek 4). Ahmed Efendi, sonunda bu nizamsızlığa ve kargaşalığa sebep olanların bir daha böyle hareketlere tevessül etmemeleri şartı ile onları hukuken bağlarken tahkikatı bu şekilde müsbet olarak bitmişti.

İşte bu vesile ile yapılan tahkikat ve araştırmalarda karara varabilmesi için Eflak'ın hangi topraklarda olduğunu bilmesi, idarî bölümlerinin ne gibi yerlerden meydana geldiğini anlaması icab etmekte idi. İşte bir kısmının mahallî Eflak beylik kayıtları olduğu anlaşılan toplanmış tespitler sonucunda bahis konumuz olan eserin malzemesi ortaya çıkmıştır. Ahmed Efendi, başkalarına da yararı dokunacağından bu malzemeyi bir eser şekline sokmuştur.

Yukarıda zikredildiği gibi eserin ilk 28 yaprağı, yani hemen hemen yarısı Eflak coğrafyası diyebileceğimiz eser olup, onu takiben ikinci kısım gelmektedir. İkinci kısım da tahkike memur kimselere İstanbul'dan gönderilen i'lâm ve emirler (30 a-39 b), ahidnameye aykırı olarak gasbedilmiş toprakların sahiplerine geri verilmesine (39 b-41 b, 42 a-44 a), Fethü'l-islâm voyvodası ile Eflak reayası arasındaki anlaşmazlığa dair (48 b, 50 b, 53 a), Silistre nâzırının Tuna kenarı ve bataklıklar hususundaki anlaşmazlıklar için (53 a, 57 b) gönderdikleri i'lâm, emir, ferman suretleri bulunmaktadır. Bu kısmın sonunda Küçük Eflak ve Büyük Eflak'da yıkılan, müsadere edilen çiftlik, oda, mahzen miktarı vardır (56 b, 58 a)¹⁹.

18 *Romanya Defteri*, nu. 77/1, s. 155-156; Tayini Evâil-i Muharrem 1173 olmalıdır. Bu konuda görülen en eski belge budur.

19 Beş kazadan ibaret olan Küçük Eflak'ta 685 çiftlik, 63 değirmen, 139 hane, 5 dükkân, 25 oda, 3 mahzen yıkılmış ve sahiplerine iade edilmiştir. On iki kazadan ibaret olan Büyük Eflak topraklarında ise, 629 çiftlik, 83 değirmen, 6 hane yıkılmıştı (bk. Ek 4). Burada zikredilen çiftlik bugün anladığımız gibi büyük çiftlikler değil, genel olarak bir çift öküzün sürebileceği -bir günde- büyüklükteki yer anlamındadır.

B — Eserin muhtevası : Eflak coğrafyası olarak yazılmış ilk 28 yapraklık kısımda şu tertip takip edilmiştir. Önce Eflak'ın tarifi yapılarak bunun biri Küçük Eflak veya Kara Eflak, diğeri de Büyük Eflak olarak iki kısım olduğu kaydedilmektedir. Daha sonra her iki bölümün kaçar kazadan meydana geldiği, tek, tek kazaları anlatılmaktadır. Kazalar nahiyeye ve köylere ayrılmakta, her kazada bulunan nehirler zikredilmektedir.

Bütün Eflak²⁰ takriben 4000 moşye (moşia)²¹ ihtiva eden 17 büyük kazadan ibarettir. Bu toplulukların Tuna'ya akan Belina suyundan Olet (Oltut) nehrine kadar olan kısmına Küçük Eflak veya Kara Eflak denir. Kara Eflak veya Küçük Eflak da beş kaza vardır; her bir kazanın²² beşer nahiyesi vardı. Erdel Avusturya'nın elinde olduğundan Küçük Eflak'ın kuzey kısmı Avusturya ile hem hududdur. Kara veya Küçük Eflak'da 15000 kadar çift sahibi reaya olduğu tahmin edilmektedir. Bu insanlar çiftçilikle uğraşırken, hayvancılık ile uğraşanların önemli bir yer tuttuğuna da işaret edilmelidir. Hayvancılıktan elde edilen mahsülün büyük bir kısmı dışarı ihraç ediliyordu.

Eflak-ı Kebir denen Büyük Eflak, 12 kazadan ibarettir²³. Eflak'a ait olan kazalardan her biri hakkında bilgi verilirken kazanın coğrafi mevkii belirtildikten sonra bu topraklarda akan nehirlerin akış rejimleri kaydedilmektedir. Ayrıca nehirlerden türlü şekillerde yapılan-değirmencilik, balıkçılık-istifade şekilleri de zikredilmektedir. Arazinin durumu, evsafı, elde edilen mahsülün cinsi, her kaza için ayrı ayrı açıklandıktan sonra kazanın ticaret imkânları da belirtiliyor. Bu arada Eflak'ın bazı şehir ve kasabaları hakkında ilgi çekici bilgilerin verildiği ifade edilmektedir. Buna bir misâl olmak üzere Bükreş hakkındaki bilgi aşağıya kaydedilmiştir.

20 Eflak, latin topluluklarına germen kabileleri tarafından verilen Walied kelimesinin türkçe şeklidir.

21 Metinde moşye (moşia) diye yazılı romen asıllı kelimenin müeşşibe ile ilgili olup olmadığı bilinmiyor. Müeşşibe kelimesi müeşşib'den gelmektedir. Lügat manası 5-10 haneden ibaret çiftçilikle meşgul dağınık iskân topluluğudur.

22 Çerniç (Cerneti), Hokna (Ocna), Tirgozi (Tirgu-jiu), Krayova (Craiova), Romanış (Romanati) kazaları.

23 Remnik (Rimniç), Boze (Buzau), Sukuyan (Sacuieni), Berahova (Prakhova), Balomiçe (Lalomita), Vilaşka (Vlaşca), Demboviçe (Dimbovita), Muşcel, Tele Orman, Olet (Olt), Argil (Argeş), Ilfov kazaları.

Bükreş kasabası²⁴ İlfov kazasına tâbi olup Eflak beyliğinin merkezidir. Kasabanın içi 1,5 saat mesafedir. Altı tane kargir hanı²⁵ vardır; kasabada bezirgan doludur. Çarşıda 300 den fazla dükkân vardır; bezvezistan makamında olmak üzere Şerban Bey hanı kullanılır; kasabada ayrıca 2 çift hamam, bir de hususî şahsa ait hamam vardır. Hastalar için 40 hasta alacak genişlikte bir hastahane (tabhane-i imaret) mevcuttur. Kasabada oturan 100 boyardan 40 tanesi moşia sahibidir; diğerleri daha aşağı derecede idiler. Ayrıca 30 dan fazla, her birinin vakfı mevcut olan manastır mevcuttur. Bükreş'in içinden akan Demboviçe nehrinde 21 un değirmeni, 2 çuka değirmeni vardı. Bükreş baştan aşağı bağ ve bahçeden ibaret olup, her taraf çiçek ve meyve ağaçları ile kaplıdır. Kasabanın dışında iki büyük manastır vardır (21 a-b).

Bazı şehir ve kasabalar hakkında ilgi çeken bilgiler vermesine rağmen nüfusları hakkında bir şey kaydedilmemiştir. Eserde voyvodalık teşkilâtı hakkında da bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerin araştırma ve tahkikat yürütülürken Eflak'a ait her türlü kayıt ve belgelere sahip olduğu muhakkak olan voyvodalık idaresi tarafından verildiğinde şüphe yoktur.

S o n u ç : Eflak hakkındaki bu risale yazılı belgelere olduğu kadar yazarın müşahede unsuruna da yer verdiği kıymetli bir eserdir. Tesbit edilebildiğine göre de bu konuda yazılmış -Eflak hakkında- eserlerin ilkidir. Yukarıda tanıtılmaya çalışılan hususları göz önüne alınırsa bu eser XVIII. yüzyıl ortalarında Eflak hakkında gerek coğrafi ve gerekse tarihî bakımdan ihmal edilmemesi gerekli mütevazî bir eserdir.

24 Bükreş için bk. N. Beldiceanu, *Bükresh (Bucharest)*, EI.

25 «50 odalı Şerban Beğ hanı, ve biri 30 odalı Zanfer hanı ve biri 20 odalı Filipsik hanı ve biri 15 odalı Tur-i Sina hanı ve biri 15 odalı Vakariş hanı ve biri 20 odalı Kolça hanı ve derünlerinde mukim ve misafir her taraftan bezirgan ile memlû olup ve sâkunda 300 den mütecâviz dekkâkin ve bezistan makamında mezkûr Şerban hanı olup....» (yp. 21 a).

E k l e r

I.

Sebeb-i Te'lif-i risâle

"Ba'dezin bu takrîr-i dil pezîr ve tahrîr-i îbret mâsîr ve hakîkât-i semîre bâ'is-i mücibü't-tasvîr oldur ki ber müceb-i mukâlât-ı mukarrere ve mukaddemât-ı mebsûta gezend intişâr-ı eyyâm-ı kilâde-i gevherkeş-i şehinşâhîden devr ü garâim kudret-i padişâhî gencîne kuşâ-yı mekâsîd cumhûr olup lemâ'at-ı hânçer-i âzabları âteş-i düşmân'sûz ve nebze-i dildûz-ı kahr-ları bezm-i nûsrete şem'i cihân-ı esrûz olmağın âktâb-ı erbâ'a-i mütemeyyi-ze-i katî'a devâ'ir-i erbâ'a-i kebîre ile muhata olan besîta-i cesîme-i (5-b) havzâ-i şehinşâhîden mânend-i cüz-i lâ-yetecezzî olup kâlem-i düzbân ile sımâh-ı zât-ı kırtasa ilkâ ve mecmâ'ı beyânda îlân ü imlâsus musammem olup beynehumâi nehr-i Olet'in fârik olduğı memleket-i eflâkeyn ki cinnân-ı ân yemîn ü şimâlin muşâdınca her varakı anber iştimâl ve her şeceri tubâ misâldir hücum-ı seylü'l-arim-i eşîrrâ ile pâmâl ü ziyâb-ı imâr-ı ihtilâl ile kıy'asefin me'kul-ı pür kelâl ve ahâlisi sipürde-i huttâ-i izmihlâl rütbesine vusûlî gâlib-i ihtimâl oldukda seyf-i ârim-i seri'ü'n-nifâz-ı cihândârîlerle kâf'i urûk-ı madde-i fesad-ı bed nihâd edüp hâlet-i evlâsına ircâ ile imdâda irâde-i hümayûn-ı şehâmet-makrûn-ı şehinşâhîleri buyurulmağın iş bu râ-kımu'l-hurûf aceze-i müderrisinden Giridi Elhâc Ahmed Efendi kulları bu emr-i âzîmu'l-kâdrin telfîk ü tânzîmine bâ-işâret-i âlîye muvellâ nasb u ta'yin buyurulmağın cümbüş-u neşât ile tahsîl-i rıza-yı hümayûnda bezl-i vü-cûd ve emr-i hümayûnunun kâvlen ve f'ilen itmâm u ihtitâmında sarf-ı hu-sûle-i imkân ve vûs'icün hazret-i cânbağş-i cihân-ı âferîn ile uhûd etmeğın bağ-ı ırem-i otağ-ı merâmdan (6-a) bâğbân-ı hâme-i beyân meyveçin-i dev-ha-ı ayân olup

Fihrist-i Risâle : evvelâ, Eflâkeyn-i mezkûreynün hudûd ve mesâhâsı sâniyen, hâvî olduğı nevâhî ve kurâ ve enhâr u esmâri sâlisen memleket-i mezbûrenin mübtelâ olduğı hâlâtı râbî'en, himmet-i vâlâ miknet-i şehinşâhîyle hâlet-i evlâsına ircâ'ını serd u beyânâ şurû' ve hasebü'l-ımkân tahkî-kine velû edüp bu vechile hâme-i fersâ-yı sahîfe-i beyân oldu ki" (yp. 5a-6a).

2

Eflak nizamına memur Zor (?) Osman Çavuş zîde mecdehuya ve Tul-ça kal'esi dizdarına hüküm ki,

Memleket-i Eflak'a tâbi' Krayova ve nehr-i Olet'in kazalarına rıza-yı mülûkâneme mugâyır Vidin yeniçerileri zâbiti tarafından beşlü ağaları ta'yîn olunmayup Eflak re'âyasının kâffe-i umûrları serbestiyet üzere alâ vechi'l-istiklâl taraf-ı saltanat-ı seniyyemden Eflak ve voyvodalarına tefviz ve sipâriş olunagelüp taraf-ı ahardan Eflak memleketine ve re'âyasına kat'an ta'addi ve müdâhele olmamak üzere tenbîh ve te'kidi mutazammın evâmîr-i şerîfem sâdir olmakda iken evâmîr-i şerîfeme mugâyır bu def'a Vidin yeniçerileri ağası tarafından Krayova kazalarına nehr-i Olet'in öte cânibine beşlü ağası nasb olunan Deli Hasan namı Vidin yamağı re'âya fıkarasına eylediğı zulm ve ta'addiden fazla nehr-i Olet'in öte cânibinde vâki' memlahayı bir âdemisine fuzulî zabt ve mu'tad üzere mukata'a-i mezburun üzerine memur kamraşları* tecrim ve tekrîm ve memlahadan tard ve teb'id ve hâsîl olan temessükü gasb ve furuht ve şümnlerni ahz ü kabz ile mal-ı mîrînin kesr ü noksanına bâ'is olup kamraşan fıkalarına dahi gadr-i küllî eylediğı sahâhen ihbâr ve inhâ olunup bu misillü tasallut ve ta'addinin memleket-i mezbûreden men' ve def'i ve ahali-i Eflak'ın kemâl-i asayiş ve istirahatleri murad-ı humâyunum olmağla evâmîr-i şerîfeme muhâlif harekete cesâret eden merkum Deli Hasan'ın tagallüben memleha üzerine ta'yîn eylediğı âdemisini teftiş ve tefahhus ile ele getirülüp ibreten ilgayrin ahz ve Tulça kal'esine vaz' ve kal'e-bend olunup keyfiyet der aliyyeme ilâm olunmak bâbinda fermân-ı âlişân sâdir olmuştur, fi evâsıt-ı Ramazan sene 1171,

(Romanyalu defteri, Başbakanlık Arşivi, nu. 77/1, s. 140)

3

Şeyhü'l-islâmî müvellâ ta'yîn olunan müderrisin-i kirâmdan Mevlâna Giridî Ahmed zîde ilmehu ya ve ocakdan hassaten mubâşeret ile terfiken memur olan zîde mecdehu ya hüküm ki,

Memleket-i Eflak'ın öteden berü min küllî'l-vücuht-ı serbestiyeti ve Âstane-i aliyyemin kilârı olmak hasebiyle ahalisi mezâlîm ve ta'addiyatdan masun ve zill-i zelil-i pâdişâhanemden müstakil ve memnun olagelmişlerken sevâhil-i Tuna ahalisi ve serhadat'da olan askerî tâifesi Eflak arazisine mün-teşir ve itâle-i dest-i tasallut ve emvâl ve eşyâ ve emlâk ve arazilerini tagallüben ve cebren zabt ve odalar ve kışlaklar ihdâs eyleyüp re'âyayı Eflak'ın

* Hazinedar demek olan Kamaraşiden gelmektedir.

perişan-ı hâl oldukları bundan akdem mahzar ile î'lâm ve istirham olunduk-
 da bâ-îşâret-i şeyhü'l-islâmî müvellâ nasb ve Der aliyyemden mubâşirler
 ta'yîn ve sâdir olan emr-i şerîfle mahalline varup memleket-i Eflak'ın Fet-
 hü'l-islâm karşusundan İbrail'e dek vâki' olan mahalleri mu'ayene ederek
 ahali ve boyarânın cebren zabt olunan emlâk ve arazilerini ve otlak ve tar-
 lalarını eyâdi-i mütegalibeden nez' ve tahlis ve eshâbına teslim ve ihdâs ey-
 ledikleri kışlak ve çiftliklerini hedm ve kal' edüp memleket-i mezbûreden
 tard ve ihrâc olunanları bir dahi varmamak ve çiftlik ve odalar ve kışlak-
 lar binâ ve ihdâs eylememek üzere cümlesi ta'ahhüd ve misak eyledikleri
 mahallinde tescil olunup der aliyye'ye î'lâm olunmağla nizâm-ı mezbûr ale'd-
 devâm tataruk-ı halelden siyânet ve muhâfaza olunmak için tekrar emr-i
 şerîfle tenbih olunduğundan gayri târih-i mezburdan bu vakte gelince câ-
 becâ bu nizâm ve evâmîr-i şerîfeye mugâyır harekete cesâret olduğu ih-
 bâr olunduğca binâ ihdâs olunan odalar ve kışlakların hedmi ve mütegalli-
 be ve şakavet-pîşelerin memleket-i Eflak'dan tard ve teb'îdleriçün evâmîr-i
 müte'addide tahrîr ve tesyîr olduğu dahi Divan-ı humâyûnum kuyûdatın-
 dan ma'lûm-ı humâyûnum olup istikrar-ı nizâm-ı mezbûra sarf olunan sa'y
 u ihtimama göre gavâil-i mezbûre külliyyen bertaraf olup eşkıya tasallutun-
 dan ka'ta işükâ olunmak lâzım gelmez iken bu hilâlde Eflak'ın metropolid
 ve piskopos ve manastır gomnosları* ve boyaran ve sâir ahalilerinin atebe-i
 aliyye-i hüsvâneme gönderdikleri mahzarlarında zâbitanın igmaz ve mü-
 sâmahaları sebebi ile eşkıya zümresi kemâfi'l-evvel fürce ve ruhsat bulup
 Eflak'ın ve Kara Eflak'ın kuralarına tedricen duhûl ve sâbıkından ziyâde
 kışlak ve kovanlık ve odalar binâ ve ihdâs ve bilâ tehâşi şakavete cesâretleri
 reside-i hadd-ı nihâyet olmağla askerî ve gayr-ı askerî ve mütegallice ve ser-
 seri gezer makulelerin Eflak'da ve Krayova'da ihdâs eyledikleri oda ve kış-
 laklar ve kovanlık ve çiftlikler kemâfi'l-evvel külliyyen hedm ve kal' ve ken-
 düleri havali-i mezbûreden tard ve ib'ad olunup askerî olanlar memur olduk-
 ları muhafazaya varup anda kıyam ile re'âya fıkaraşı tasllut-ı zalemeden
 tahlis ve iyâl ve evlâdları kendülerine red ve arazi ve mezâri' ve moşye em-
 lâkleri eshâbı olan reâyaya zabt ettirilüb ehl-i urz olan tüccâr-ı müslimîn-i
 zalemiyyeye sâhib çıkmayup ve derûn-ı memleketin gezmeyüp mücerred bey'
 u şirâlerini akd ve ru'yet için kapudân ve beşluyan zâbitânı bulunan pazar
 yerlerinde meks ve ârâm eylemek üzere memleket-i Eflak'ın muhill olan ni-
 zâmı müceddeden hüsn-ü intizâma rabt ve ifrâğ ve hamiyet-i şer'iyye olu-

* Rahip manâsında olan Comonac kelimesinden gelmektedir.

nup keyfiyet-i nizâmı der alıyyeme i'lâm olunmak üzere emr-i şerîfim sudürünü istid'a ve istirham ve hâlâ Eflâk voyvodası İskerlet-zâde voyvoda hutumet avakıbehu bi'l-hayr dahi memhur arzuhaliyle keyfiyeti tasdik ve istintak edüp evrâk-ı mezbûrenin hülâsası huzûr-ı fâizu'n-nûr-ı hüsvâneme arz u takdîm olunup memleket-i mezbûre re'âyasının vücuh-i mezdâlimden emniyetleri ve mukaddema evâmîr-i şerîfe ile verilen nizâmın devam ve istikrarı matlûb-ı humâyunum olmakdan naşi istid'alarına müsa'ade-i mülûkâneme arzânî kılınmağın husûsat-ı mezbûr şer'le ru'yet ve mukaddema sâdır olan evâmîr-i şerîfenin tenfizi için bir müvellâ ta'yîn olunmasından lâbüd ve lâzım ve senki mevlâna-yı mumâileyhsin sen mücerrebü'l-etvâr ve bu makûle emrin uhdesinden gelmeğe sâhib-i iktidar kibâr-ı müderrisîn-i kiramdan olup bu maddeye müvellâ nasb olunduğunu a'lemü'l-ülemâu'l-mütebahhirîn esdâlî'l-fudâlâü'l-müteverri'in bi'l-fîl şeyhü'l-islâm ve müftî'enâm olan mevlâna İsmâ'il âsım edâmallahu te'âlâ fezailehu işâret etmeleriyle mucibince bu husûsa sen müvellâ ta'yîn ve senki kapucu-başı mumâileyhsin sen dahi hassaten mübâşir nasb ve sen ki ocakdan ta'yîn olunan mumâileyhsin mübâşir-i mumâileyhin ma'yyetine terfîk ve Eflâk nizâmına me'mur kılınmışsındır imdi cümleliz müttefikan ve müteammilen bu taraftan hareket ve mahalline vusûle müsâraat ber-vech-i muharrer memleket-i Eflâkın hüsn-i nizâmı ve ahâli ve sekenesinin yed-i tasallut-ı eşkıyâdan tahlîsleri ve ihdâs ve binâ olunan oda ve kışlakların hedmi ile erâzil ve eşkıyanın vilâyet-i mezbûreden kovan ve hayvanatları ile tard ve ib'adları matlûb-ı humâyunum olduğunu yakinen bilerek Fethü'l-islâm'ın karşusundan İbrâilidek tanzîmî iktizâ eden mahalleri devr ve mu'âyene ederek evâmîr-i şerîfe ve nizâm-ı evvele mugâyir erâzil ve eşhâsın binâ ve ihdâs eyledikleri odalarını ve kışlaklarını hedm ve kal' ve re'âyânın yerlerini ve mevrâ'alarını ve moşyelerini eşhâbına teslim ve zabt etdirüp askerî ve gayr-ı askerî memleket-i Eflâk'ın serseri geşt ü güzâr edenler keenne men kâne buldukları mahallerden kovan ve hayvanatları ile üslûb-ı hekîme ri'âyet olunarak ihrâc ve tard ve ib'ad olunup fîma-ba'd eşhâs-ı mezbûreden bir ferdi memleket-i Eflâk'da ârâm ve fîrar eylememek ve ehl-i ırz olan tüccâr-ı müslimîn-i zalemeye sâhib çıkmayıp ve derûn-ı memleketde gezmeyüp mücerred bey' ü şîrâlarını akd ve ru'yet için kapudan ve beşlüyân zâbitanı bulunan pazar yerlerinde meks ve aram eylemek üzere voyvoda-ı mumâileyhin rey ve ittîfakiyle nizâm vesika-bend ve tevsike ve memleketi vücûd-ı eşkıyadan tathir ve tanzîfe ve ahali ve sekenesini irâhe ve tatmîn eylemeğe ve nizâm-ı aslisine tahvîl ve ircâ'a sarf-ı cehd ve ihtimam ve keyfiyet-i nizâmını der alıyyeme i'lâm eyliyesiz irâde-i humâyunum ile memleket-i Eflâk'ın

hazele ve eşkıyadan ve ihtilâlden tasfiye ve tahlisine bu def'a sarf-ı himmet ve gayret olunmuşken bundan sonra tekrar rizâ-yı mülûkâneme mugâyır çiftlik ve oda ve kışlaklar ihdâsiyle emr-i şerîfimin şurûtuna menâfi hareket edenler her kim olursa olsun zâbitleri ma'rifetiyle ahz ve cezâ-yı şurâları(?) tertîb ve icrâ olunarak itmâm-ı hizmete ziyâde ihtimâm ve sarf mâ-hasal vus'-ı tam ve senki mubâşir-i mumaileyhsin sen Devlet-i aliyemin muktedi ricâlinden olup senden sadakat üzere hizmet memûl olunmak hasebiyle me-yâne-i akranından intihâb ve bu husûsa müstakillen mubâşir ta'yîn olunma-nı muktezâ-yı memuriyetin üzere mevlâna-yı mumaileyh ve refikin ile mat-lûb-ı humâyunum ile nizâm-ı memleket-i Eflak'ın istihsal ve itmâmına dik-kat ve mazmûn-ı emr-i şerîfimi infaz ve icrâyâ bi'l-ittifak bezl-i miknet ve gâile-i mezbûrenin az zamanda suhûlet ile fasl u itmâmına sarf-ı ictihad ve kudret edüp mikdâr-ı zerre rehâvet ve musâmahadan be-gâyet tehâşi ve mücânebet eylemeniz bâbında fi evâil-i Muharrem sene 1173,

(Romanya Defteri, nu. 77/1, s. 155-156)

Eflak'da ve Kara Eflak'da hedm olunan ebniyenin aded-i beyânı

Bir taraf Olet suyu ve bir tarafı Fethü'l-islâm hizasıyla mütemeyyiz olup beş aded nahıye-i kebîreden ibâret olan Kara Eflak'da vâki' olup ber-vech-i meşrûh hedm olunan ebniyenin adedi beyânı :

Kazaha	Çiftlik	Âsiyab	Hane	Dekâkin	Oda	Mahzen
Krayova (Craiova)	141	8	139	5	25	3
Tirguzi (Tirgu-jiu)	82	13	—	—	—	—
Karakal (Caracal)	146	42	—	—	—	—
Remaniç (Romanati)	82	—	—	—	—	—
Hokna (Ocna)	119	—	—	—	—	—
Çerniç (Cerneti)	115	—	—	—	—	—
	685	63	139	5	25	3

Cihet-i garbisi Olet suyu ve şarkisi İbrail'e müntehi tûlen ve arzen 12 kazadan ibâret olan Eflak memleketinde vâki' ehl-i islâmın mülkiyet üzere ihdas eyledikleri ebniye ve çiftlikleri bâ emr-i âli hedm olmağla ebniye-i münhedimin a'dadı zikr olunur :

<i>Kazaha</i>	<i>Çiftlik</i>	<i>Asyâb</i>
Olet (Olt)	109	20
Argil (Argeş)	18	63
Muşcel (Muscel)	14	—
İlfov	34	—
Balomiçe (Lalomita)	120	—
Demboviçe (Dimbovita)	17	—
Remnik (Rimnic)	72	—
Boze (Buzau)	45	—
Sukuyan (Sacuieni)	36	—
Berahova (Prahova)	50	—
Piteşti	12	—
Filipsine (Filipescu)	10	—
Vilaşka (Vlaşca)	92	—
	629	83

(Eflak coğrafyası, yp. 57 b-58 a)